

CZU: 371.212:159.9.019.4

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3967093>**PREVENȚIA AGRESIVITĂȚII ȘI VIOLENȚEI ȘCOLARE***Corina BALAN, Zoia GUȚU***Universitatea de Stat din Moldova***Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice*

Agresivitatea și violența rămân preocupări pe cât de vechi, pe atât de actuale. Subiectul este inepuizabil, cauzele sunt adevărate complexe cauzale, formele de manifestare sunt variate, așa încât și măsurile de prevenire sau de diminuare a comportamentelor agresive sunt greu de prescrie atât pentru situații generale, cât și pentru cazuri particulare.

Violența în școală necesită o abordare obiectivă, menită să identifice soluții care pot fi utilizate în vederea prevenirii și diminuării sale. Dacă se verifică măsura în care nivelul de agresivitate afectează comportamentul elevilor, se pot identifica modalități de tratare individuală, care să culmineze cu menținerea sau cu transformarea atitudinii, în raport cu normele școlare, dar, în același timp, se pot identifica și programe ample, destinate managementului conduitelor agresive. Identificând resorturile agresivității putem combate, în mod real, violența.

Cuvinte-cheie: *agresivitate, violență școlară, mediu educațional, prevenție, intervenție, strategii.*

PREVENTION OF AGRESIVITY AND SCHOOL VIOLENCE

Aggression and violence remain old concerns, but contemporan and actual too. The subject is inexhaustible, the causes are true causal complexes, the forms of manifestation are varied, so that the measures which prevent or diminish an aggressive behavior are difficult to prescribe, even for general situation or for special ones.

The violence in schools requires an objective approach, aimed for identifying solutions that can be used to prevent and reduce it. If the extent linked to the level of aggression which affects the behavior of the students is checked, there could be identified ways of individual treatment, culminating in maintaining or transforming the attitude, in relation to the school rules, but at the same time, there could be also identified comprehensive programs, intended for the management of aggressive behaviors. Through the action of identifying the springs of aggression, we can actually combat violence.

Keywords: *aggression, school violence, educational environment, prevention, intervention, strategies.*

Introducere

Violența școlară a devenit prioritară pentru unele instituții specializate și pentru unele organizații neguvernamentale, sensibilizate de amploarea de necontestat pe care acest fenomen a căpătat-o, chiar în absența unor statistici riguroase și comparabile, la diferite niveluri de globalizare. Diversitatea formelor de violență, gradul de manifestare, ușoară sau moderată, dar și unele evenimente tragice aduse la cunoștința publicului reprezintă expresia vizibilă a unui stil de relaționare și a unui comportament social care valorizează pozitiv violența, în detrimentul unor strategii de gestionare și rezolvare a conflictelor.

Violența în cadrul școlii are consecințe grave asupra tuturor elevilor implicați, aflați în posturi diferite, victime și agresori. Aceste efecte se resimt la nivelul mai multor planuri: psihologic (scăderea stimei de sine, anxietate sau depresie), fizic (migrene sau atacuri de panică) și școlar (absenteism și scăderea notelor) [1, p.177]. Mai mult decât atât, aria de reflectare a acestor efecte este chiar mai largă, dacă avem în vedere faptul că unii elevi, care nu au participat în mod direct la incidentele violente, au declarat că sunt afectați de acestea. Aria asupra căreia se răsfrâng, în ultimă instanță, aceste consecințe negative este atmosfera generală din școală, care devine una sumbră și în care predomină teama în locul unui mediu protector și care schimbă prioritățile elevilor din planul concentrării pe studiu în planul preocupării pentru propria siguranță.

Abordarea științifică a problemei

Prevenirea este metoda cea mai indicată în ceea ce privește fenomenul violenței școlare, deoarece permite identificarea din timp a elevilor cu probleme și intervenția asupra acestora înainte ca anumite incidente de oarecare amploare să izbucnească [2, p.179]. Numeroase cercetări au stabilit că există semne timpurii ale agresivității care prezic comportamente violente ulterioare [3, p.196-200], iar constatările formulate ca urmare a acestor studii au condus la elaborarea unor programe eficiente de prevenire a violenței școlare prin instruirea eficientă a factorilor implicați în mod direct în recunoașterea semnelor timpurii ale comportamentelor agresive.

Fenomenul violenței școlare trebuie analizat în contextul apariției lui. A gândi strategii, proiecte de prevenire a violenței școlare înseamnă a ține seama de toți factorii (sociali, familiali, școlari, de personalitate) ce pot de-

termina comportamentul violent al elevilor [4, p.269]. Școala este un loc unde elevii se instruiesc, învață, dar este și un loc unde se stabilesc relații, se promovează modele, valori, se creează condiții pentru dezvoltarea cognitivă, afectivă și morală a elevului. Școala este un mediu în care se transmit valori pozitive, dar poate reprezenta și un cadru instituțional care contribuie la dezvoltarea conflictelor.

A lupta contra violențelor școlare înseamnă a ameliora calitatea relațiilor și a comunicării între toate persoanele angrenate în sistemul educațional [5, p.131]. Și asta nu doar în condițiile în care sursele violențelor se găsesc în mediul școlar, ci și în situația în care sursele se află în exteriorul școlii.

Prevenția și intervenția în cazul violenței școlare, ca demersuri specifice, trebuie să realizeze două obiective corelate între ele: pe de o parte, eliminarea sau diminuarea cauzelor și condițiilor ce generează conduitele violente, iar, pe de altă parte, resocializarea, recuperarea morală și socială a actorilor implicați.

În mod tradițional, acțiunile preventive au fost clasificate pornind de la criteriul temporalității [6, p.51]. Un program preventiv este inclus într-o anumită categorie în funcție de momentul în care se desfășoară: înainte sau după manifestarea comportamentului violent.

La nivel social, programele de prevenție pot fi gândite pe trei niveluri: primar (are în vedere populația, în general, și promovarea comportamentului prosocial); secundar (vizează atât indivizii care se comportă deja agresiv, dar nu au atins formele cele mai grave, cât și factorii de risc ai comportamentului agresiv); terțiar (vizează cele mai serioase probleme ale tinerilor).

Krug *et al.* (2002), Pierre-Andre Doudin și Miriam Erkohen-Marküs (2004), Sălăvăstru (2004), Pascal (2013) vorbesc despre trei tipuri de prevenție pe care le poate asigura școala și care se completează reciproc:

- a) o *prevenție primară*, care se poate realiza foarte ușor de către fiecare profesor și se referă la dezvoltarea unei atitudini pozitive față de fiecare elev, exprimarea încrederii în capacitatea lui de a reuși, valorizarea efortului elevului;
- b) o *prevenție secundară*, ce pleacă de la faptul că școala reprezintă un post de observație privilegiat al dezvoltării intelectuale și afective a elevului, iar profesorul, printr-o observare atentă a acestuia, poate repera efectele unor violențe la care elevul a fost supus în afara mediului școlar; semnalând profesioniștilor (psihologului școlar, asistentului social) cazul respectivilor elevi, dar și autorităților competente, pot fi luate măsuri de ajutor și de protecție care să vizeze înlăturarea cauzelor abuzurilor și reducerea tulburărilor somatice, psihice și comportamentale induse prin violență;
- c) o *prevenție terțiară*, ce are în vedere sprijinul direct adus elevilor care manifestă comportamente violente. Aceasta urmărește prevenirea recidivei și presupune adoptarea unor măsuri după producerea comportamentului violent. În cazul acestor elevi, menționarea unor așteptări pozitive față de ei, dezvoltarea sentimentului de apartenență comunitară, exprimarea preocupării față de situația lor și integrarea lor în activitățile grupului sunt factori de protecție ce pot fi exercitați în cadrul instituției școlare, prin aceste măsuri împiedicându-se astfel cronicizarea tulburărilor provocate de violență și eventuala transmitere a lor de la o generație la alta.

Corelativ, aceste tipuri de prevenție se reflectă în trei categorii de strategii/ programe de prevenire a violenței școlare: programe primare, programe secundare și terțiare [7, p.889-891], diferențiate în funcție de nivelul la care se aplică în cazul comportamentelor agresive instalate sau pe cale de a se instala.

Strategiile de prevenție primară se aplică în cazul elevilor care nu au manifestat încă unele semne ale agresivității, urmărind să preîntâmpine violența prin dezvoltarea de atitudini pozitive menite să reducă riscul adoptării unor strategii agresive de rezolvare a conflictelor de către elevi.

Prevenția primară, numită de unii specialiști din domeniu și prevenție generală, se adresează direct cauzelor generatoare de conduite violente, urmărind împiedicarea apariției acestora, dar și a tuturor variabilelor cauzale ce țin de factorii individuali, interni, precum și de cei externi, cum ar fi familia, școala, comunitatea și grupurile de apartenență. Asigurarea unui climat educațional corespunzător poate diminua atât dezvoltarea unei personalități dizarmonice a elevului, cât și afilierea acestuia la anumite grupuri deviate.

Acest tip de prevenție include toate măsurile adoptate înainte de producerea comportamentului, începând cu măsurile cultural-educative luate în mediile cunoscute de socializare și terminând cu cele legale destinate protejării elevilor și valorilor promovate de societate. Astfel, această prevenție se adresează tuturor instituțiilor cu rol în socializarea indivizilor.

Strategiile de prevenție primară se aplică prin intervenții universale și sunt focalizate asupra optimizării factorilor protectivi în privința elevilor, care nu au fost identificați ca prezentând risc de manifestări comportamentale agresive. Scopul prevenției primare este să elimine apariția inițială a problemei, motiv pentru care

„programele de prevenție primară sunt mai repede acceptate și adoptate comparativ cu alte demersuri de intervenție, deoarece sunt proactive, pozitive și prezintă un grad minim de stigmatizare a participanților” [8, p.57].

Strategiile secundare se aplică în situația existenței unor manifestări minore ale comportamentelor agresive ale elevilor [9, p.175]. Prevenția secundară operează la nivelul cauzalității specifice educației formale, urmărind contracararea aspectelor disfuncționale ce generează conduite violente în școală. Strategiile de prevenție secundară se aplică prin intervenții orientate și includ eforturi adaptate unor probleme specifice sau adaptate elevilor în cazul cărora strategiile de prevenție primară nu sunt eficiente. Acest grup selectat de elevi prezintă un risc crescut al comportamentului violent sau manifestări minore ale acestui tip de comportament, iar strategiile sunt orientate asupra prevenției reapariției unui comportament indezirabil.

Prevenția terțiară se aplică în cazul elevilor ce prezintă manifestări sau probleme grave de comportament și include acțiuni foarte specifice, concentrate pe sprijinul direct acordat elevilor violenți sau victime ale violenței în vederea reparării daunelor produse, prevenirii apariției de noi manifestări violente sau victimizări și transmiterii intergenerațională a unor astfel de modele.

Prevenția terțiară presupune o serie de măsuri care au fost concepute în scopul evitării instalării comportamentelor violente la nivelul relației elev-elev, profesor-elev, elev-profesor. Strategiile de acest tip se aplică prin intervenții intensive și includ eforturi adresate acelor elevi în cazul cărora strategiile de prevenție primară și secundară nu au fost eficiente. Sunt aplicate în cazul unor comportamente care au scăpat de sub control, iar scopul acestora este reabilitarea și prevenirea apariției acelor condiții prin care comportamentele violente s-ar putea reinstala definitiv în cazul unor elevi. Familiile acestora pot primi suport pentru formarea managementului deprinderilor de comportament și a modalităților prin care să se adapteze nevoilor continue ale acestora. Există activități variate prin care orice instituție școlară poate ameliora frecvența și intensitatea cazurilor de violență în care sunt implicați atât elevii, cât și cadrele didactice.

Aceste trei tipuri de prevenție se completează reciproc, un program-cadru trebuind în mod normal să includă acțiuni preventive dezvoltate la fiecare nivel. În practica de zi cu zi, de cele mai multe ori școlile adoptă măsuri ce țin de prevenția secundară sau terțiară, ignorând principiul complementarității. O astfel de abordare este incorectă, pentru că nu ia în considerare dinamica violenței și eficiența prevenirii situațiilor conflictuale, în detrimentul reparării consecințelor acestora.

Intervenția preventivă are o serie de avantaje față de măsurile reparatorii [10, p.79-94]:

- prevenția implică mai puține costuri, atât economice, cât și sociale;
- măsurile preventive sunt mai apropiate de activitățile educaționale;
- beneficiile prevenirii se extind și asupra altor aspecte ale mediului educațional ori social;
- este mai ușor să previi pentru că aspectele vizate sunt încă funcționale;
- instituțiile educaționale sunt cadrele cele mai avizate să acționeze în acest plan de acțiune.

În cazul prevenției, școala se adresează cauzelor generatoare sau semnelor premergătoare unui astfel de comportament, în timp ce în cazul intervenției școala se adresează în mod direct cazurilor de violență apărute, prin măsuri rapide sau prin măsuri care combină sancțiunile cu asistența. Practic, orice intervenție reușită asupra unui act de violență care apare în spațiul școlar este o măsură eficientă de prevenție a unei situații similare viitoare.

Implementarea cu succes a programelor de prevenție este în acord direct cu abordarea simultană a factorilor de risc identificați la nivelul școlii [11-14] și cu integrarea acțiunilor de prevenire în activitățile normale ale școlii [15, p.17-32]. Efectele intervențiilor depind atât de coerența cu care sunt puse în aplicare mai multe măsuri, la diferite niveluri, cât și de armonizarea acțiunilor de prevenire cu activitățile cotidiene școlare, didactice sau extradidactice. De asemenea, efectele intervenției preventive sunt condiționate de asigurarea participării tuturor membrilor comunității educaționale în implementarea programului, de asumarea colectivă a responsabilității și de urmărirea unui obiectiv comun.

Potrivit lui Roșan (2009), prevenția violenței în școală este eficientă dacă se aplică abordarea „the whole school”, care presupune implicarea profesorilor, elevilor și părinților în organizarea și dezvoltarea mediului școlar, precum și stabilirea semnificației rolului-cheie jucat de fiecare grup în dezvoltarea copilului.

Cu privire la forma și conținutul programelor, cercetările realizate în acest domeniu [16-22] evidențiază o serie de condiții necesare pentru ca acțiunile întreprinse și măsurile luate să aibă succes.

În general, programele eficiente de prevenire a violenței în școală sunt caracterizate de:

- ✓ dezvoltarea unui set restrâns de reguli simple și pozitive, comunicate clar și axate mai mult pe comportamentele prosociale și mai puțin pe aplicarea pedepselor și pe excluziune;

- ✓ concentrare pe creșterea participării școlare și a reușitei utilizând sisteme de recompense și de monitorizare continuă;
- ✓ promovarea respectului pentru diferențele dintre elevi;
- ✓ educarea abilităților de viață în vederea dezvoltării de către elevi a unor deprinderi utile;
- ✓ revizuirea curriculei pe modelul non-violenței;
- ✓ folosirea de către profesori a unor măsuri de disciplinare și strategii de predare și învățare non-violente;
- ✓ educarea profesorilor în domenii precum dezvoltarea copilului, dinamica grupului, managementul conflictului și sănătatea mentală;
- ✓ acordarea de sprijin părinților și implicarea acestora în activitățile școlii;
- ✓ asigurarea și folosirea unor instrumente de evaluare a climatului școlar;
- ✓ consolidarea sistemelor de colectare a datelor privind violența în contextul școlar;
- ✓ menținerea reflexivității în privința efectelor pe care le au acțiunile de prevenire la nivel individual, interpersonal, instituțional și comunitar;
- ✓ dezvoltarea unui sistem de evaluare autocritică și autocorectoare a programului;
- ✓ asigurarea menținerii schimbării pe termen lung.

Multe dintre caracteristicile enumerate *supra* ajută la crearea unei culturi școlare care promovează non-violența și asigură un climat educațional pozitiv.

Concluzii

Violența este un fenomen condiționat social și cultural, astfel că intervențiile preventive pot reprezenta mai mult decât acțiuni și măsuri orientate exclusiv pe problemă. O abordare focalizată doar pe măsuri curative sau specifice de prevenție, atât în planul construcției programelor, cât și în planul implementării acestora, va avea cel mult efecte pe termen scurt, însă pe termen lung nu poate asigura menținerea transformărilor. În schimb, programele care abordează problematica violenței dintr-o perspectivă globală pot avea ca rezultat schimbări fundamentale, acțiunile care vizează dezvoltarea unei culturi non-violente necesitând implicarea tuturor membrilor comunității educaționale și asumarea responsabilității colective.

Referințe:

1. PASCAL, E. Prevenirea și controlul violenței școlare. În: Curelaru M. (coord.). *Violența în școală. Repere pentru analiză și intervenție*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p.175-194. ISBN 978-973-703-955-2
2. *Ibidem*.
3. OLWEUS, D. Bullying or peer abuse at school: Facts and intervention. In: *Current Directions in Psychological Science*, vol.4 (6). Cambridge: University Press, 1995, p.196-200.
4. SĂLĂVĂSTRU, D. *Psihologia educației*. Iași: Polirom, 2004, 288 p. ISBN 973-681-553-6
5. DARDEL JAOUADI, F. Analyser et gérer les violences. En: Doudin Pierre-André, Erkothen-Marküs Miriam. (eds.). *Violences à l'école: Fatalité ou défi?* De Boeck Université, Bruxelles, 2000, p.129-145.
6. SZABO, A. Violența în școală: o perspectivă holistică de abordare a prevenirii fenomenului. În: *Protecția socială a copilului*, 2008, Anul X, nr.3(32), p.43-61.
7. ELINOFF, M.J., CHAFOULEAS, S.M., SASSU, K.A. Bullying: Considerations for defining and intervening in school settings. In: *Psychology in the Schools*, 2004, no41(8), p.887-897.
8. ROȘAN, A. *Violența juvenilă școlară – teorie, prevenție și intervenție integrativă*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2006, 160 p. ISBN 973-610-425-7
9. PASCAL, E. *Op.cit.*
10. RUIZ, O., ALCAIDE, R., ALCAIDE, F.V. Un proyecto educativo para mejorar la convivencia y prevenir la violencia. En: Ortega Ruiz, Rosario et al. *La convivencia escolar: ¿qué es y cómo abordarla?* Programa Educativo de Prevención de Maltrato entre compañeros y compañeras. Sevilla, Consejería de Educación, 1999, p.79-94. Disponibil on-line la adresa: <http://www.educa.madrid.org/binary/337/convivencia.pdf>.
11. HENRY, S. What is School Violence? An Integrated Definition. In: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2000, vol.567, School Violence, p.16-29.
12. ERICKSON, C.L., MATTAINI, M., MCGUIRE, A., MCGUIRE, M.S. Constructing Nonviolent Cultures in Schools. In: *Children & Schools*, 2004, vol.26, no2, p.102-116.
13. PINHEIRO, P.S. *World Report on Violence Against Children*. Geneva: United Nations Publishing Services, 2006. Disponibil online la adresa: <http://www.unviolencestudy.org>.
14. SAMUELSEN, A.S., ERTESVÅG, S.K. *How to Embed the Whole School Approach (WSA): The Challenge of Implementation*, Violence In Schools Training Action, Unit B2, Project School Bullying and Violence: Taking Action, 2006. Disponibil online la adresa: http://www.vista-europe.org/unit_b2.php.

15. ASTOR, R.A. et al. School Safety Interventions: Best Practices and Programs. In: *Children & Schools*, 2005, vol.27, no.1, p.17-32.
16. HENRY, S. *Op.cit.*
17. ERICKSON, C.L., MATTAINI, M., McGUIRE, A., McGUIRE, M.S. *Op.cit.*
18. PINHEIRO, P.S. *Op.cit.*
19. SAMUELSEN, A.S., ERTESVÅG, S.K. *Op.cit.*
20. ASTOR, R.A. et al. *Op.cit.*
21. PETERSON, R.L., SKIBA, R. Creating School Climate that Prevent School Violence. In: *The Clearing House*, 2001, vol.73, no.3, p.155-163.
22. FCHP. *Connect fi 006 Proposal for an Action Plan to Tackle Violence at School in Europe*, Finnish Center for Health Promotion și European Commission DG Education and Culture – CONNECT Initiative, 2002. Disponibil: <http://www.health.fi/connect>.

Date despre autori:

Corina BALAN, doctorandă, Școala doctorală *Psihologie și Științe ale Educației*, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: corinabalan969@yahoo.com

Zoia GUTU, doctor în pedagogie, profesor universitar, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice.

Prezentat la 24.04.2020